

ПОРІВНЯННЯ ЯК КОНСТРУЕНТ ПОРТРЕТОПISУ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. У статті йдеться про функціонально-стилістичну та ідейно-змістову роль порівняння у творенні портретних характеристик жіночих персонажів. На прикладах творів художньої літератури показано вагомість тропу для образності і семантичної місткості образів.

Ключові слова: образ жінки, портрет, порівняння, художній дискурс.

Анотация. В статье идет речь о функционально-стилистической и идейно-смысловой роли сравнения в образовании портретных характеристик женских персонажей. На примерах произведений художественной литературы показано значение тропа для образности и семантической насыщенности образов.

Ключевые слова: образ женщины, портрет, сравнение, художественный дискурс.

Summary. The article deals with functional and stylistic and ideological content-role comparisons in creating portrait characteristics of female characters. On examples of works of fiction demonstrates the value trail of imagery and semantic richness of images.

Key words: image of woman, portrait, comparison, artistic discourse.

Особливістю українського художнього дискурсу є його політропеїчність, що інспіровано ментальними ознаками національної народномовної стихії і соціальним розвитком суспільства, яке, пізнаючи світ щораз більше, вербалізує свої знання у літературі. Серед розмаю художніх засобів в ідіолекті вітчизняних митців слова чільне місце посідає порівняння. Як мовно-естетична одиниця це часто вживаний і ефективний засіб передачі інформації, який характеризується особливо широким діапазоном зіставлюваних понять з одного боку і модальною оцінністю – з іншого.

Досвід вивчення порівняння українською філологічною наукою показує щораз більшу зацікавленість учених літературознавчими й лінгвістичними спроможностями цього тропу (див. праці О. Бандури, Ф. Ващука, І. Безпечного, Л. Мацько, Г. Семенюка, П. Дудика, О. Пономарева, І. Кочан та ін.). Так, І. Безпечний стверджує, що «через порівняння відбувається зближення таких віддалених понять, як живі й неживі, як фізичне й психічне; порівняння може стосуватися якості й кількості, емоцій, почуттів тощо» [1, с. 81]. Проте й донині бракує системної праці про роль порівняння у портретотворенні персонажів, зокрема жіночих. Тому мета нашого дослідження – простежити функції аналізованого тропу в українській літературі, з'ясувати його художні потенції у цілісному моделюванні образу жінки.

Для глибшого розкриття ідейного задуму твору у вітчизняному красному письменстві часто використовується портрет персонажа, який абсорбує як зовнішні характеристики, так і внутрішні якості людини. Створюючи образ жінки, митці слова широко культивують порівняльні засоби – від власне порівняльних сполучникових конструкцій: «*Дівчина була невелика на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як тополя, гарна, як червона калина, довгообраза, повновида, з тонким носиком. Щоки, червоніли, як червонобокі яблучка, губи були повні та червоні, як калина*» (І. Нечуй-Левицький) – до утворень на основі тотожності або протиставлення

прикладкових зворотів: «*Дівчино моя хороша, вишня наливна*» (А. Малишко) чи фольклорно-художніх паралелізмів: «*Закувала зозуленька В зеленому гаю, Заплакала дівчинонька – Дружини немає*» (Т. Шевченко).

У структурі порівняння розрізняють основний сегмент (який порівнюють) і додатковий (з яким порівнюють). Наприклад: «*Чого звертаєш ти до мене Чудові очі (основний – В.С.) ті ясні, Сумні, Немов криниці дно студене (додатковий – В.С.)?*» (І. Франко). Додатковий сегмент не має самостійного значення – він виступає лише засобом виділення потрібної риси основного, хоча образність і влучність опису героїні значною мірою залежить саме від нього.

Якість порівняння (ступінь злиття його компонентів, за яким настає «прирошення змісту» одного слова за рахунок іншого) залежить передовсім від завдання автора тексту. «Тому що метою образності є наближення значення образу до нашого розуміння, і тому, що без цього образність позбавлена змісту, образ повинен бути нам відомішим, ніж те, що він пояснює» [3, с. 30]. Диференційно порівнювані денотати – конструктори портрету жінки в художньому дискурсі – та їх семантичні функції можна поділити на кілька розрядів:

1. Фізичні і психічні прояви жіночого стану, емоції, почуття, настрої, переживання, в яких виявляється її ставлення до того, що діється навколо, та явища матеріального світу. Наприклад: «*То була Одарка – тремтяча, мокра як хлющ*» (Г. Тютюнник). Як бачимо, психічні якості, властиві лише людині, порівнюються митцями з конкретними асоціативними предметами, з якими, на перший погляд, важко віднайти спільність.

2. Жінка і тваринний світ: «*Леді застигла, наче ворона на ожереді*» (Д. Павличко).

3. Жінка й лексеми рослинної семантики: «*Зате я певний: ти, немов сосна, Чекатимеш на сірому пероні*» (Б. Олійник).

4. Жінка та явища природи: «*Іде дівча, як хмарка молода*» (А. Малишко).

5. Жінка і міфологічні та біблійні образи: «*Ти снилась, марилає і мріялась, Як мавка в синьому диму*» (А. Малишко).

6. Жінка та соціальні і вікові стани людей: «*А жіночку свою любив – і господи єдиний. Як ту неню, як ту дитину, У намистах водив*» (Т. Шевченко).

7. Жінка та іменники-неістоти: «*Я горя не боюся... Мені гіри: я не знаю ні горя, ні радощів; я мов камінь тут каменю!*» (Марко Вовчок).

З різною стилістичною метою для позначення образу жінки українськими митцями використовуються прямі і зворотні порівняння. Перші надають художньому тексту стверджувальної форми: «*Кохалася мати сином, Як квіткою в гай*» (Т. Шевченко); другі – заперечувальної семантики: «*Се не мара. Моя се мати і сестра. Моя се відьма, щоб ви знали*» (Т. Шевченко). Значну групу становлять порівняння, змодельовані на основі віддаленої, часткової схожості, але повного перенесення рис одного предмета на інший немає: «*Сумні, зневажені, опльовані, Ядучі, ніби квіти зла*» (Д. Павличко).

Виняткова здатність до кодування і трансформації мовно-образної інформації реалізується завдяки тому, що категорія порівняння включає в себе широку гаму різноманітних способів вираження, що суттєво для полівалентного аранжування жіночого портрету. Маємо такі способи вираження:

1. Порівняння, експліковане за допомогою порівняльного звороту: «*Як билина підкошена, Ярина схилилась*» (Т. Шевченко). Цей спосіб вираження кількісно найчастотніший. Як правило, в його основі лежить іменник у називному відмінку із залежним словом чи без нього. Позиція порівняльного звороту у реченні здебільшого перед словом, яке є об'єктом порівняння (препозиція): «*Мов тополя, виростає світові на диво*» (Т. Шевченко). Проте трапляються випадки інтерпозиції: «*А в городах, мов журавлі, Замуштрували москалі*» (Т. Шевченко). Спорадично маємо випадки постпозиції: «*Молодиці наче пави. Парубки немов дуби*» (Б. Олійник). Виняткова гнучкість порівняльного звороту, його мобільність у структурі речення (препозиція, інтерпозиція, постпозиція) зумовили високу

частотність уживань у художніх текстах у процесі створення жіночих образів.

2. Порівняння, репрезентоване підрядною порівняльною частиною складнопідрядного речення (зазначені порівняння оформляються компаративними зв'язками – сполучниками «як», «наче», «неначе», «немов»): «*Ти снилась, марилає і мріялась, Як чайка в морі, на просторі, В передвечірній тишині*» (А. Малишко).

3. Порівняння, виражене орудним відмінком іменника (зазвичай такі порівняння лаконічніші, ніж порівняльний зворот): «*В моє серце задивились твої очі Синім ранком, синім квітом, синім сумом*» (Б. Олійник).

4. Форма вищого ступеня порівняння прикметника: «*Дивлюсь: твоя, мій брате, мати. Чорніше чорної землі, Іде, з хреста неначе знята*» (Т. Шевченко). Зауважимо: тут функція порівняння не в тому, щоб виділити відтінок, інтенсивність чорного кольору, а підняти до вищого ступеня увесь зворот, який є основою модельованого портрету жінки, акумулювати увагу на трагічності долі героїні.

5. Порівняння, оформлені іменним присудком: «*Мати наша – сивая горлиця. Все до її серденька горниться*» (Б. Олійник).

6. Форма порівняння-зіставлення: «*Цар цвенькає, А диво-цариця, Мов та чапля меж птахами, Скаче, бадьориться*» (Т. Шевченко). Особливістю таких порівнянь є те, що для створення жіночих образів використовуються не типові порівняльні сполучники «як», «мов», «ніби», а протиставні – «а», «та».

7. Порівняння у формі самостійного речення: «*А вона, моя голубка, Нічого не знає. Мов кошеня на припічку З старим котом грає*» (Т. Шевченко). Така локалізація порівняння виступає у найбільш рельєфному вигляді і привертає до себе особливу увагу, підкреслюючи та увиразнюючи порівнюваний жіночий образ.

Таким чином, порівняння в системі художнього твору набувають важливої ідейно-естетичної та емоційно-оцінної ролі, даючи змогу митцям сфокусувати увагу читача на найрепрезентативніших ознаках образу, яскраво індивідуалізувати портретні характеристики своїх героїнь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпечний І. Теорія літератури / Іван Безпечний. – К. : Смолоскип, 2009. – 388 с.
2. Дудик П. Стилістика української мови : навчальний посібник / П.С. Дудик. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005. – 368 с.
3. Потебня А. Мысль и язык / А.А. Потебня // Теоретическая поэтика. – М.: Высшая школа, 1990. – 334 с.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2011